

Nye veje for den økologiske teologi

af professor, lic.theol. Niels Henrik Gregersen

Som mennesker er vi en del af naturen. Vi forundres over den, gør brug af den og er filtreret ind i den. En tydeligere bevidsthed om forskellige tilgange til naturen åbner nye veje for den økologiske teologi og fortsætter samtidig i nogle markante spor fra skandinavisk skabelsteologi i det 20. århundrede. Det var min hovedpointe i min forelæsning ved semesteråbningen i september 2022 med titlen: “Økologisk teologi: den fremmede, den kultiverede og den infiltrerede natur”.

Skandinavisk skabelsteologi

Det var Ole Jensen, der som professor i dogmatik på Det Teologiske Fakultet (1974-1978) leverede et afgørende indspil i samtidens økologiske debat. Det skete med den lille klassiker, *I vækstens vold: Økologi og religion* fra 1976.

Ole Jensen var tidligt ude, for allerede i 1971 holdt han på Oslo Universitet et foredrag med titlen “Teologisk argumentation for tesen: Forurening er blasfemi”. Dette var et kontroversielt synspunkt, for drejer blasfemi sig ikke om menneskets afgudsdyrkelse, og ikke om menneskets forhold til naturen?

I sine erindringer mindes Ole Jensen, hvordan den internationalt kendte nytte-

stamentler Jacob Jervell latterliggjorde ham i Oslo, men han nævner også den støtte, som han fik fra vægtige nordiske systematikere som Aarhus-teologerne K.E. Løgstrup og Regin Prenter og lundenserteologen Gustaf Wingren. Det var den konstellation af teologer, som senere blev kaldt “skandinavisk skabelsteologi”, som støttede den unge Ole Jensen.

Kritik af kultur, moral og kristendom

Ole Jensens anliggende var kulturkritisk. Hele den vestlige mentalitet har vist sig som en “magt- og erobrerkulturform”, der har ført til udnyttelsen af jordens begrænsede ressourcer, til en tankeløs forurening og til en massakre på arterne. Alt dette bunder i en speciesisme (“artsegoisme”), der kun kan se naturen som et instrument: “Træet ser vi kun som tømmer”.

Vi finder også hos Jensen en moralsk kritik af herredømmementaliteten: “Det er uetisk fortsat alene at se naturen som en modstander, der skal knægtes og underkastes menneskets udviklingsmuligheder. Senest nu, hvor vi kan såre kloden uopretteligt, kalder det også på følelser og dyder som tilbageholdenhed, selvbe-

herskelse, indignation, medfølelse, nænsomhed, beskyttelse, omsorg.”

Samtidig var Ole Jensen ude i et kriendomskritisk ærinde, idet den moderne kriendom efter Descartes og Kant havde sat instrumentaliseren på begrab. Det var understøttet af Første Mosebog 1,26, hvor det hedder, at mennesket skal “herske” over naturen. Heroverfor insisterede Ole Jensen på, at vi forud for alt andet har et “forundrings-mandat”, ligesom vi også har et “varetagelses-mandat”: Adam og Eva skulle “dyrke og vogte haven” (1 Mos 2,15).

Eksegesen er sidenhen kommet økoteologien til hjælp. I *Bibelen 2020* oversættes Første Mosebog 1,26 med at “tage ansvar for fiskene i havet, fuglene i luften og dyrene på jorden”. Er dette en leflen for tidsånden, et knæfald for en økologisk nyfromhed? Nej, argumentet er, at hele sammenhængen i Første Mosebog kap. 1 drejer sig om Guds velsignelse af den verden, som skaberen fandt såre god. De første mennesker pålægges endda at være vegetarer (1 Mos 1,29). Først efter syndefaldet (1 Mos 3) begynder kampen mellem menneske og natur.

Verden er i os

I bogen *På kant med klodens klima* fra 2011 gjorde Ole Jensen også den mere “usynlige” klimakrise til et tema. Agtelsens og tilbageholdenhedens etik er fortsat hans hovedpointe, men ligesom mennesket kun kan forstås med sin krop og sans for rummet, sådan kan kriendommen kun forstås i sammenhæng med kosmos.

Her spillede Løgstrups sene sansningsfilosofi en afgørende rolle. Vi er sansende og atmosfæriske væsner, før vi får sat ord

på verden. Sprogets opgave er at træde til side for det, som ses og artikuleres gennem sproget. Naturen er vores ophav, før den bliver en kontrollerbar omgivelse. Vi er i verden, og verden er i os, før vi gør den til kontrollerbar.

Løgstrup og Ole Jensen udarbejdede deres økologiske tænkning på basis af skabelsestanken som “det universelle i kriendommen”. De pegede på fænomener, der så at sige er født med en etisk vægt, og som derfor også altid bærer på en uetisk livsmulighed. Det gælder agtelse versus ligeegyldighed; at have skam i livet fremfor at fremture skamløst; at værne om noget sårbart versus at tromle sig selv igennem. Men med til det almene hører også de kulturelle betingelser, der er typiske for en given epoke eller kulturkreds, fx den tankeløse erobrermentalitet.

“Det universelle” er altså ikke det samme som det, vi er enige om. Netop livsvilkårene strides vi om kulturelt. Også i vores følelses- og handlingsliv genkender vi de modstridende tendenser. Det universelle er med andre ord ikke det konsensuelle, men det som vi ikke kan tænke væk uden at tænke verden og os selv væk.

Ny økologisk tænkning

Selv er jeg stort set enig med det økoteologiske program, som Ole Jensen præsenterede. Han satte med rette fokus på den fremmede natur, som skal skærmes og bevares. Men der er også andet og mere at sige. Når vi i 2021 er blevet en verdensbefolkning på otte milliarder mennesker, kan vi ikke løse klimakrisen alene ved at være tilbageholdende i vores menneskelige aktivitet.

Vi skal fortsat producere mad, varer og

tjenesteydelser, transportere os, have varme i husene og holde internettet i gang. Vi bliver derfor nødt til at have en mere positiv tilgang til de teknologier, som kan nedbringe energiforbruget på lang sigt: Nye former for vindkraft og solvarme, eller stort anlagte teknologiske forsøg med skabelse af brint-energi (Power-to-X), der desværre endnu kræver umådelige store mængder af energi.

Det hører med til vore universelle vilkår, at vi lever i en “antropocæn” tidsalder. Vi kan ikke løbe fra, at menneskeheden, særligt efter 1945, har fået en hovedrolle i jordens og geosfærens udvikling. Med til det antropocæne hører ikke kun fabrikkerne, men også informationssamfundets enorme energiforbrug. Ikke kun kulturlandskaberne, men også oprettelsen af “naturparker” er eksempler på det antropocæne.

Det rejser spørgsmålet om, hvad der overhovedet bliver af naturen, når nu mennesker fylder så meget, som vi gør, uanset om vi vil det eller ej. Hvilken betydning har det for økologisk tænkning, og for økologisk teologi i særdeleshed, at skellet mellem natur og kultur er ved at blive visket ud? Inspireret af min kollega i antropologi, Cecilie Rubow, foreslår jeg et bredere repertoire for en fremtidig økologisk teologi.

Tre økologier

Vi kan med fordel sondre mellem tre måder at anskue naturen på: som fremmed, som kulturskabt og som infiltreret.

For det første har vi den natur, som Ole Jensen med rette pegede på. Lad os kalde den økologi1: *Den fremmede natur*. Her er naturen anskuet som “rå”, og “anderledes”, en muligvis fortryllet og i hvert

fald fortryllende natur. For vi næres af naturen som en anderledes og mere-end-menneskelig natur, som vi i sind og skind oplades af. Men som vi også ind imellem forskrækkes over!

Dertil har vi, hvad vi kan kalde økologi2: *Den kulturskabte natur*. Her har vi at gøre med naturen som genstand for menneskets handling. Vi er naturforvaltere, der samtidig forvandler naturen for at gøre den spiselig og beboelig for mennesker, og dermed bruger den til menneskelige formål.

Men vi skal også sørge for naturområderne. Vi planter marker og haver, vi domesticerer dyrene, så ulven bliver til hund, vi konstruerer huse af træ, sten og beton og skaber veje og transportsystemer. Samtidig skal vi bevare koralrevene, og vi må se frem til en *rewilding* af nye naturområder. Det er vigtigt at huske på, at i lyset af økologi 2 er asfalten og *world wide web* lige så meget natur som naturparkerne og havet.

Endelig har vi, dybt nede under alting, økologi3: *Den sammenfiltrerede natur*. Her forstår vi os selv som dybt forbundne med naturen, idet naturen samtidig er midt i mennesket selv (“human-nature entanglement”). Mennesket har ikke længere en stabil selvbevidsthed som sit sikre centrum, men bliver et “de-centeret” subjekt med mange facetter.

Vi begynder som børn med at se og lytte, og først hen ad vejen kommer forståelsen til. Vi er særlige ved at være menneskelige personer, men *per-sonae* er vi, fordi lydene (*-sonae*) går ind og ud af os (*per-*). Først hen ad vejen finder vi vores egne stemmer blandt tilværelsens mange andre stemmer. Set ud fra økologi3 er menneskets bevidsthed og sprog

ikke mindre en del af naturen, end den fremmede natur er.

Sammenfiltreret

Hvilken status har denne tredeling? Der er tale om en *typologi*, der søger det “typiske” ved bestemte tilgange til naturen, men uden at forudsætte, at de tre tilgange er separate. Der er derfor ikke tale om en *taksonomi*, som om der “eksisterer” tre adskilte økologier. Der er heller ikke tale om, at vores tilgang til naturen *enten* skal være til den fremmede *eller* til den kulturskabte *eller* til den sammenfiltrede natur. Vi lever altid i et *både-og* forhold til naturen, inklusive det lille stykke natur, som vi selv udgør som sociale og selvrefleksive kroppe, altid i interaktion med vores verden.

Min opfattelse er, at vi på det dybeste niveau lever i den sammenfiltrede natur, som rummer en hybriditet af natur og kultur (økologi3).

Som mennesker tager vi del i naturens kredsløb og udvikling. Det gør vi både med vores rent fysiologiske funktioner som åndedræt, fortæring og sved, og vi gør det som livfulde og sansende væsner, der har verden helt tæt inde på os, fordi verden til stadighed kommer os i forkøbet i sansningen. Som Løgstrup siger det i *Ophav og omgivelse*: “Med åndedræt og stofskifte er vi indlagte i naturens kredsløb, med vore sanser er vi indlagte i universet”.

Økologi3 er den sammenhæng, vi som mennesker lever i, alt imens vi også nyder eller forskrækkes af den fremmede natur (økologi1), og alt imens vi ikke kan andet end at gribe ind i verden (økologi2).

Når vi tager imod tilbuddet om en vaccine mod covid-19, træner vi vores immunsystem til at være i *sync* med verden. Det er der ikke noget specielt u-økologisk ved. Det er derimod såre godt.